

Dagfinn Føllesdal:

*Noéma és jelentés a husserli fenomenológiában**

A *Philosophy and Phenomenological Research* első száma a következő programot fogalmazta meg a folyóirat szerkesztési elveit illetően:

Bár e kiadvány kiindulópontjául Edmund Husserl filozófiája szolgál, mégsem reprezentál semmiféle speciális iskolát, vagy szektát.

A folyóirat csakugyan nem szektariánus. A figyelem középpontjába a filozófia jelentős eredményeinek széleskörű bemutatásával került. Ide sorolható Tarskitól a „*The Semantic Conception of Truth*”(1944), Carnap számos írása, kezdve a „*The Two Concepts of Probability*”-vel (1945), White-tól az „*On the Church-Frege Solution of the Paradox of Analysis*” (1948), és megannyi más. Mégis, a folyóirat hasábjain megjelenő fenomenológiai, és a más tárgyú írások között kezdetben csekély kapcsolat volt. Az elmúlt húsz évben ez lassanként megváltozott, és egyre növekvő érdeklődés kísérte Husserl fenomenológiáját a más tradíciókhoz tartozó filozófusok körében is.

Úgy gondolom, ez a Husserlt övező fokozott érdeklődés alapvetően két okra vezethető vissza. Az első, hogy az úgynevezett „analitikus filozófusok” figyelme egyre erőteljesebben fordult az intencionalitás felé. Érdeklődésük egy olyan átfogó vizsgálódás formájában jelentkezett, amely több különböző, ám egymással szorosan összefüggő kérdés kapcsán a nyelv- és az elmefilozófia, valamint az észlelés filozófiájának területein bontakozott ki. Idővel e diszciplínák fejlődése Husserl növekvő megbecsüléséhez vezetett, mivel felfedezték roppant izgalmas megfigyeléseit e problémák kapcsán. A másik tényező az a felismerés volt, hogy Husserl mondandója ugyanazokról a

problémákról szólt - illetve egy másfajta terminológiai bázisból és eltérő nézőpontból kiinduló vizsgálódás ugyanazoknak az összefüggéseknek a problémáját vetette fel - melyek mostanság az „analitikus” filozófusokat kínozzák.

Elsősorban az intencionalitás husserli elméletének kulcsfogalmáról, a noémáról derült ki, hogy szoros kapcsolatban áll a jelentéssel, sok „analitikus” filozófus munkásságának centrális szerepű kifejezésével. Husserl szerint a noéma sajátosságainak helyes megértése „a legnagyobb fontossággal bír a fenomenológiában, és kétségkívül ez szolgáltatja a helyes alapot számára”(Ideen I., 222. 28-30.)¹

Ahhoz, hogy az „analitikus” gondolkodóknak bemutathassuk Husserlt, úgy találtam, különösen hasznos lehet az ilyen és ehhez hasonló párhuzamok feltárása közte és az „analitikus” filozófia között. Így jártam el 1961-től kurzusaimban és írtam is e témáról, valamint sok diákom, illetve számos más szerző munkájában ugyanezt találtam Husserlrel kapcsolatban.² Hasonló felfogásban írtam norvég nyelven egy tanulmányt Husserlről 1962-ben, amit 1969-ben egy másik követett, ahol a noéma fogalmáról való elgondolásaimat tizenkét olyan tézisben összegeztem, amelyek nézetem szerint megfelelnek a husserli szövegekből és kéziratokból nyerhető elképzeléseknek³. Noha az írás meglehetősen rövid volt (mindössze nyolc oldal), mégis számos kritika érte, s

*Ezt a tanulmányt 1989-90-ben írtam a berlini Wissenschaftskolleg ösztöndíjasaként, ahol a husserli fenomenológiával kapcsolatos kutatást végeztem. (A fordítás alapjául szolgáló szöveg: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol 50, Supplement (Autumn, 1990), 263-271- o.)

¹ Itt és a következőkben, a Husserl munkáira való hivatkozások az oldalak és a sorok száma alapján a Husserliana kiadására (The Hague: Nijhoff, 1950-től folyamatosan) vonatkoznak. Az *Ideen* esetében, amelynek létezik egy korai (1950), és egy újabb, Karl Schuhmann által szerkesztett kétkötetes Husserliana kiadása 1976-ból is, az oldalszámok minden esetben az utóbbira utalnak.

² Rengeteg tanulmány és könyv született a témában olyan szerzőktől, mint Hubert Dreyfus, David Smith, Ronald McIntyre, John Lad, Izchak Miller, és Elling Schwabe-Hansen. Ezek közül néhány: *Husserl, Intencionality, and Cognitive Science* (szerk.: H. Dreyfus, Cambridge, Massachusetts, Bradford Books/M.I.T. Press, 1982.); D. Smith és R. McIntyre: *Husserl and Intencionality: A Study of Mind, Meaning, and Language* (Dordrecht, Reidel, 1982.); I. Miller: *Husserl, Perception, and Temporal Awareness* (Cambridge, Massachusetts, Bradford Books/M.I.T. Press, 1984.); és D. Smith: *The Circle of Acquaintance* (Dordrecht, Kluwer, 1989.). A számtalan cikket és kötetet, valamint azokat a Husserl-kutatókat, akik hasonló szellemben dolgoznak, itt lehetetlen lenne felsorolni.

³ „*Husserl's Notion of Noema*”, In.: *The Journal of Philosophy* 66. (1969): 680-687. o. (A szöveg magyar fordítása „*Husserl noéma-fogalma*” címmel a *Különbség* jelen számában is olvasható. - a ford.)

leginkább Husserl-értelmezésem kapcsán. 1983-ban Ethel M. Kersey közreadott egy bibliográfiai listát, ami 104 olyan elemet tartalmazott, mely az e szövegben foglaltakkal vitázott⁴, s ez a szám csak nőtt az ezt követő években.

Egy teljes kötetet töltene meg, ha az összes kritikára válaszolnék. Azonban ez a könyv nem lenne túlságosan izgalmas, mivel a Husserl-értelmezéssel szemben támasztott kritikák nem hoztak fel szöveghű bizonyítékokat. A szerzők többsége ugyanis olyan husserli passzusokat idéz, melyekkel az általuk favorizált tradicionális értelmezést kívánják alátámasztani. E szerint a tradicionális interpretáció szerint egy aktus noémája azonos egy aktus tárgyának az állásfoglalás-mentesség vonatkozásában meghatározott modifikációjával, akár létezik a tárgy, akár nem. Csakhogy tanulmányomban megvizsgáltam a kritikusaim által idézett összes szöveghelyet, és olvasatomat szisztematikus és textuális érvekkel egyaránt igazoltam. Jó néhány olyan szöveghely van ugyanis, mely mindkét módon értelmezhető, érdekesen illusztrálva ama régi hermeneutikai elvet, mely szerint a szöveg egy bizonyos részlete különböző értelmezések számára szolgálhat alapul, attól függően, hogy hogyan értelmezzük a szöveg egészét.

Néhány esetben pedig, ahol nincsenek olyan passzusok, melyek ellentmondának valamely értelmezésnek, az egész mű megértése végbemehet mindkét módon. Husserl esetében pedig kiváltképp sok szöveg áll rendelkezésünkre. Sokezer publikált, s negyvenezer oldal hátrahagyott írás. És míg én egyetlen olyan részletéről sem tudok ennek a hatalmas szövegtestnek, amely ellentmondana az értelmezésemnek, irdatlan mennyiségű olyan olyan passzust ismerek, melyek egyrészt a tradicionális interpretáció cáfolataként szolgálnak, másrészt viszont tökéletes összhangban vannak az általam írotakkal. Tanulmányomban rengeteg ilyen passzusra utalok, vagy idézem azokat. Ezekkel a kései szövegekkel azonban nem vitatkoznak kritikusaim, sőt még csak meg sem említik őket.

⁴ Ethel M. Kersey: *The Noema, Husserlian and Beyond: An Annotated Bibliography of English Language Sources*. In.: *Philosophy Research Archives* 9. 1983. A cikk 1984 márciusában mikrofilm változatban is megjelent, 62.-90. lap.

Ezek ismételt felsorolása helyett néhány kifogásra válaszolok most, három olyan tézisre koncentrálva, melyek különösen népszerű célpontok voltak kritikusaim körében. Ezeket az 1-es, 4-es, és 8-as számokkal jelöltem. Fejtegetéseimben segítségemre lesz Husserl néhány megvilágító erejű kijelentése az intencionalitással kapcsolatban, amelyekben nagyon közel kerül Frege-nek (és másoknak) a nyelvről való elgondolásaihoz.

1. A noéma intenzionális entitás (intenzionális „Z”-vel), a jelentés fogalmának kiterjesztése.

4. Egy aktus noémája nem az aktus tárgya (ti. nem az a tárgy, amire az aktus irányul.)

8. A noémák absztrakt létezők.

1. tézis: A noéma a jelentés általánosítása

Az első tétel, mely a noémát a jelentés fogalmának kiterjesztéseként határozza meg, tanulmányom fő tézise, a további tizenegy ennek az egynek a természetes következményeként adódik. Ez a tétel roppant fontos összetevője annak a feladatnak, hogy az analitikus filozófia (s ezen belül is különösen Frege), valamint a fenomenológia között húzódó szakadék fölé hidat emeljünk. Megjegyzem, sem ebben az írásomban, sem máshol nem mondom azt, hogy Husserl átvette Frege jelentés-fogalmát. Mindenesetre tanulmányozta Frege munkáit, és tisztelettel és egyetértéssel adózott azon elgondolása iránt, melyben éles distinkciót vont a jelentés és a jelöllet között. Persze hasonló megkülönböztetésekkel már találkozott olyan Frege-nél korábbi szerzőknél, mint például Bolzano, de akár már Millnél és másoknál is. (Van azonban egy

gondolat, ami Frege újdonsága: ezeknél a korai szerzőknél ugyanis még nem válik szisztematikus kifejtés tárgyává az indirekt referencia fogalma, vagyis az az eset, ahol egy kifejezés jelölete az általában vett jelentés [*Sinn*].) Arra is rámutattam tanulmányomban, hogy számos fontos különbség van a noéma husserli koncepciója, és a frege-i *Sinn* között. (Harminc évvel ezelőtt egy kis könyvecskében⁵ amellett érveltem, hogy Frege egy más vonatkozásban, nevezetesen a pszichologizmus bírálatának kapcsán hatott Husserl-re. Ebben a kérdésben nyilvánvalóan egyetértettek volna. Most azonban terjedelmi okokból kifolyólag eltekintek ennek bővebb kifejtésétől.)

Az első tézis általános kifejtése

Minden tézis esetében kétféleképpen érvelek: egyrészt általánosan, másrészt pedig a konkrét szövegekre vonatkozóan. Azzal kapcsolatosan, hogy a noéma a jelentés fogalmának általánosítása, az a legfőbb érvem, hogy ezáltal könnyen beláthatóvá válik, mivel is foglalkozott Husserl fenomenológiájában. Mély benyomást tettek rá tanárának, Brentano-nak az intencionalitással kapcsolatos gondolatai, s különösen az a nézete, hogy az intencionalitás a tárgyra irányuló tudatosság meghatározott módjában áll. Azonban Husserl az irányultság brentano-i felfogásában két fontos hiányosságra is rámutatott. Először, vannak olyan aktusok, melyeknek nincs tárgya - például a hallucinációknak -, vagy tudatos aktusok esetében, ha mondjuk valaki a Pegazusra gondol, esetleg a legnagyobb prímszámra. A nyelvfilozófiában ez a probléma úgy jelentkezik, mint a jelentés és a jelölet megkülönböztetésének kérdése egy adott kifejezés kapcsán. Egy kifejezés jelentésének [*sense*] bárki birtokában lehet, aki kellően ismeri az adott nyelvet. A jelentés [*sense*] ennél fogva a kifejezés jelöletére [*reference*] utal, amennyiben van ilyen. Továbbá néhány kifejezésnek (pl. „a legnagyobb prímszámnak”) nincs jelölete,

⁵ *Husserl und Frege: Ein Beitrag zur Beleuchtung der Entstehung der Phänomenologischen Philosophie* (Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskapsakademi i Oslo, Hist.-Filos. Klasse. II. 1958. No. 2.) (Oslo: Aschehoug, 1958).

bár van jelentése, s értelmesen használható egy beszélgetésben. Hasonlóképpen - érveltem -, Husserl úgy vélte, hogy minden aktusnak, amennyiben van tárgya, tárgyi irányultságából fakadóan, noémája is van, néhány aktusnak azonban (például ha elgondoljuk a legnagyobb prímszámot), nincs tárgya, noha van noémája.

A másik gyenge pont, melyet Husserl Brentano-nál talált, az aktus-irányultságok analízisének egyfajta céltévesztése. Azt mondani, mint Brentano, hogy minden aktusnak van tárgya, nem csupán hibás állítás, de nem is túlságosan informatív. Mi éppen azt akarjuk megérteni, hogy hogyan irányulnak egy tárgyra az aktusok. Husserl noéma-fogalma pedig pontosan erre vonatkozik. S valóban, a noémát definiálhatjuk úgy, mint egy aktus összes olyan sajátosságát, amelynek következtében tárggyal rendelkezhet. Pontosabban, ez csak azt a részét képezi a noémának, melyet Husserl „tárgyi értelem”-ként [„gegenständlicher Sinn”] emlegetett. A noéma fogalma kiegészül még egy másik, Husserl által „tétikusnak” nevezett összetevővel, amely különböző csoportokba rendezi az aktusokat (pl. a percepció, az emlékezés, vagy a képzelet aktusai alapján). (Ez az álláspont megegyezik a második tézisemmel, melyet most nem fejtek ki.)

A noéma husserli elgondolását kiválóan illusztrálja a hírnevét Wittgensteinnek köszönhető, Jastrow-féle kacsá/nyúl példa, amely igen jól alkalmazható esetünkben. Képzeljünk el egy szituációt, ahol a konkrét képet nem, csupán egy elmosódott alakot látok, s így nem vagyok biztos abban, hogy amit nézek, az egy nyúl vagy egy kacsá. A fény sugarai, melyek retinámat érik, változatlanok minden időben, s mégsem tudom eldönteni, melyiket lássam. Amit a két esetben eltérőnek vélek, annak látszólagos különbsége bennem keresendő. E homályos tapasztalatokkal kapcsolatos anticipációim eltérőek lehetnek attól függően, hogy kacsát vagy nyulat látok. Míg az első esetben tollas, a másodikban prémes állatra számítok. Ráadásul egy tárgy anticipációja akkor is módosulhat, ha mozgásban van, vagy ha körbejárom.

A noéma nem más, mint a tárgy attributív meghatározásainak összes variációja, kiegészülve azzal a móddal, ahogyan ténylegesen látjuk: ide

sorolhatjuk a tárgy különböző tulajdonságait, viszonyait más dolgokhoz, orientációjának viszonylagosságát, az eltérő sajátosságok megtapasztalásának világosságát. A tétikus oldalon pedig ott van a meghatározások sokasága, melyek a tapasztalat módjára vonatkoznak attól függően, hogy észleljük-e a tárgyat, vagy emlékezünk rá, vagy elképzeljük, stb. A noéma tehát egy olyan komplex determinációs alakzat, mely a vizuális, taktilis, és egyéb „adatok” sokféleségét szolgáltatja számunkra egy tárgy sajátos megjelenési módjának vonatkozásában. Az „adat” kifejezést idézőjelek között használtam, jelezve hogy Husserl esetében ennek nagyon speciális, a noéma által messzemenően meghatározott jelentése van. Most ezt fogom röviden kifejteni.

A kacs/nyúl példa kapcsán Husserl nem beszélhetett volna valaminek, mint valaminek a látásáról, illetve valaminek ilyen vagy olyan módon való felfogásáról. Nincs semmi, ami tisztán adott volna, nincs olyan nyers adat, amit ilyen vagy olyan módon foghatnánk fel. Különböző tapasztalatokban van részünk, amikor érzékszerveinket benyomások érik. Ezeket nevezte Husserl hülétikus tapasztalatoknak. De a hülé nem a tapasztalat tárgya, nem adat abban az értelemben, hogy láthatnánk, hallhatnánk, megízlelhetnénk, vagy érezhetnénk; (jóllehet adattá válik a noémának köszönhetően, mely a hülétikus adottságokból a tárgy külső megjelenési módját hozza létre). A hüléket így hívhatnánk a noéma határfeltételeinek, amennyiben ezek a feltételek vezetnek be megszorításokat arra nézve, hogy milyen noémákkal van dolgunk egy adott észlelési szituációban. Ha pusztán elképzelünk valamit, csak fantáziánk szabhat határt a kezelésbe veendő noémák jellegének. Ellenben egy észlelési szituációban jóval kevesebb lehetséges noéma áll rendelkezésünkre, mivel többségük eliminálódik, inkompatibilis lévén hülétikus adottságainkkal. Husserl munkáiban sok figyelmet szentelt arra, miféle formákban állhat elő ilyen inkompatibilitás. Mindig hátramaradnak ki nem használt lehetőségek, melyek receptív felületünk állandó irritációiként jelennek meg, és sohasem szűkítik a lehetséges noémák körét egyetlen egyre. Ez az a pont, ahol kapcsolatot találhatunk Quine és Husserl között, ahol ugyanis Husserl a noéma pluralizmusát, azaz aluldetermináltságát fedezi fel, ott Quine a fordítás meghatározatlanságáról beszél. Azonban fel kell hívnunk a figyelmet egy

alapvető különbségre: Quine-nál indetermináció van, vagyis nincs ott semmi, ami igaz vagy hamis lehetne, ellenben Husserlnél csupán aluldetermináltság: a fizikai irritációk önmagukban elégtelennek bizonyulnak egy noéma meghatározására, ám a noéma attól még ott van.

Az első tézis textuális bizonyítása

Az a nézet, mely szerint a noéma a jelentés fogalmának általánosítása, minden aktus számára érthetőséget és koherenciát biztosít a husserli fenomenológiában, valamint megkönnyíti gondolkodásmódjának megértését, illetve nehézségek nélkül átláthatjuk a közte és az analitikus filozófia közti kapcsolódási pontokat. Husserl írásai kellőképpen alátámasztják ily módon való értelmezését. Ezt bizonyítandó, 1969-es tanulmányomban idéztem néhány ilyen passzust. A legfontosabb ezek közül az Ideen harmadik - befejezetlen maradt -, kötetében található:

A noéma semmi más, mint a jelentés [*Bedeutung*] fogalmának általánosítása az aktusok összességének vonatkozásában. (Ideen III, 89, 2.-4.)

Hogyan is kívánhatnánk ennél meggyőzőbb bizonyítékot az első tézis alátámasztására? Husserl itt a '*Bedeutung*' szót használta, s akik azt tartják, hogy a noéma a tárgy meghatározott módon való modifikációja, Frege-re hivatkozhatnak, aki a '*Bedeutung*'-ot a tárggyal azonosította. Husserl *expressis verbis* utal rá, hogy e terminus nem a tárgyakra vonatkozik. A *Logikai vizsgálódásokban* (*Untersuchung* I, § 15.)* kritizálta Frege terminológiai megoldásait, és azt ajánlotta, hogy a fregei '*Sinn*' helyett a '*Bedeutung*'-ot, míg a '*Bedeutung*' helyett a '*Gegenstand*'-ot használjuk. (Utóbbi ajánlata természetesen elfogadhatatlan Frege számára, akinél ez a központi terminus egyaránt

* Magyarul: Edmund Husserl: *Logikai vizsgálódások I. Kifejezés és jelentés* (Seregi Tamás, Simon Attila és Ullmann Tamás fordítása). In.: *Passim*, 2002/1, 1.-71. o. - a ford.

vonatkozik a fogalmakra és a funkciókra, míg a '*Gegenstand*' használata jelentősen eltér ettől. Ennek kifejtése azonban túlságosan messzire vezetne.)

Husserl az *Ideenben* a '*Bedeutung*' szót a nyelvi aktusok megjelöléseként használta, illetve közvetve a nyelvi kifejezésekre egyáltalán. Mindamellett mégis előnyben részesítette a '*Sinn*' használatát, mely tágabb teret biztosít a jelentés számára - minthogy az aktusok összességének vonatkozásában jól használható (*Ideen I*, 285, 20.-24.). Ennek alapján pedig megkérdőjeleződnek kritikussaim azon állításai, melyek szerint a noéma a tárggyal azonos. Ezen szerzők kétségbe vonják, hogy a jelentés fogalmának általánosítása pusztán a jelentés lingvisztikai fogalmának általánosítását takarja. Úgy gondolják, a husserli textusokban a noéma jóval mélyebb és fundamentálisabb értelemben szerepel, mint ahogyan az analitikus filozófusok a jelentés kifejezést használják. Véleményem szerint Husserl azon álláspontja, mely szerint a noéma a jelentés fogalmának általánosítása az összes aktus vonatkozásában, és azon nézet között, mely szerint még a prelingvisztikus aktusok is rendelkezhetnek noémával, nincs semmiféle összeegyeztethetlenség. Husserl szerint ugyanis először a noémának kell megjelennie, s a jelentés nyelvi értelemben vett fogalma ebből deriválható. Továbbá ninél több filozófiai diszkusszió tárgyalja a jelentés fogalmát a nyelvi jelentés szférájában, annál világosabbá és könnyebben érthetővé válik egy olyan Husserl-értelmezés, mely szerint a noéma a nyelvi jelentés fogalmának kiterjesztése minden aktus területére. Az, hogy A nem más, mint B általánosítása, még egyáltalán nem jelenti azt, hogy B előbb lett volna, mint A. A létezése, és a létezéséről való tudomásunk megelőzheti a közte és B között meglévő hasonlóság felismerését. Amikor felfedezzük ezt, afelől is dönthetünk, hogy a kifejezést, melyet eddig B-re alkalmaztunk, a továbbiakban A-val kapcsolatban is használjuk-e. Míg azonban Husserl világosan látta e problémát, kritikussaim annál kevésbé. Épp ezért írja a következő, korábbi tanulmányomban már idézett sorokat:

Eredendően a '*Bedeutung*' és a '*Bedeutung*' szavak kizárólag a nyelvi szférához kapcsolódnak, úgymint valaminek a "kifejezései". Ám ugyanakkor csaknem elkerülhetetlen, és roppant fontossággal bír, hogy e szavak jelentését és használatuk különféle modifikációit egy meghatározott

módon kiterjesszük a noetikus-noematikus szféra egészére: vagyis az aktusok összességére, akár egybe vannak fonódva a kifejező aktusokkal, akár nem. (*Ideen I*, 285, 11.-17.)

Tanulmányomban több olyan szöveghelyre is utaltam, ahol Husserl hasonlóan fogalmaz. Nincs azonban egyetlen passzus sem, melyet kritikussaim fel tudnának hozni ellenem, s így képtelenek arra, hogy megingassák az első tézis helyességébe vetett meggyőződésemet.

4. tézis: Egy aktus noémája nem az aktus tárgya

Most pedig vizsgáljuk meg a másik két állítást. A negyedik tézis -, mely szerint egy aktus noémája nem azonos azzal a tárggyal, melyre az aktus irányul, - döntő fontossággal bír abban a kérdésben, hogy Husserl képes e megbirkózni a tárgy nélküli aktusok brentanoi problémájával. E kérdés magától értetődően következik az első tézisből. S valóban, annak okai, hogy egy aktus nem közvetlenül a hozzá tartozó noémára irányul, hasonlatosak azokhoz, amiért egyes kijelentések nem a szokványos módon referálnak jelentésükre. És ez csak egyike azon parallelizmusoknak, melyek a noéma és a jelentés fogalma között kimutathatóak.

A negyedik tézis szembeáll Husserl azon tradicionális interpretációjával, mely szerint a noéma egy aktus tárgyának meghatározott módon való modifikációja lenne. A tárgy nélküli aktusok problémájából származó nehézségek (például mi történik egy aktus noémájával, ha ezen aktusnak nincs tárgya) mellett ráadásul a hagyományos értelmezés hívei azon szöveghelyeket is figyelmen kívül hagyják, melyek egyértelműen alátámasztják negyedik tézisemet.

Csak két nagyon rövid passzust idéznék. Az első szövegrészlet jelentőségét az adja, hogy felbukkan benne az „észlelt fa, mint olyan” frázisa, melyet Husserl általában abban az értelmében használt, mint a fa észlelésének aktusához járuló noéma. A tradicionális értelmezők meglátása szerint a noéma

ily módon való használata szolgáltatja a legfőbb bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy Husserl azonosította a noémát egy tárgy meghatározott módon való modifikációjával. Nos, nézzük meg, mit írt erről Husserl az *Ideen* 89. §-ban:

A fa, a természetben meglévő dolog, mindig az észlelt fát jelenti, mint olyat, amelynek észleléséhez elválaszthatatlanul hozzátartozik annak perceptuális értelme [*Sinn*]. Lehetséges, hogy a fa elég, vagy felbomlik az őt alkotó kémiai összetevőkre, stb. Az értelem azonban - az ehhez az észlelethez tartozó értelem, amely szükségszerűen annak lényege is egyben, - nem éghet el, nincsenek kémiai értelemben vett összetevői, nem erők együttese, és nincsenek reális tulajdonságai. (*Ideen I*, 205, 22.-29.)

Hogy egy aktus noémája nem az aktus tárgya, világosan kiderül az alábbi, a *Noema und Sinn* címet viselő, publikálatlan kézirat egy passzusából is:

... a logika és a fenomenológia reflektáló ítélete az értelemre [*Sinn*] irányul, tehát nem a nem-reflektáló ítélet tárgyára. (*NuS*, 99-100.)

Más passzusokkal együtt ezt is idéztem tanulmányomban. Felhozták ellenem, hogy Husserl itt a „*Sinn*”-t használja noéma helyett. Mindazonáltal megjegyzem, hogy az előbb idézett husserli szövegben található fordulat („az észlelt fa, mint olyan”), megegyezik azzal, amit pár sorral később „*Sinn*”-nek nevezett. Az előbbi szöveghely tehát a tradicionális értelmezők legfőbb bizonyítéka arra vonatkozóan, hogy a noéma nem más, mint egy aktus tárgyának meghatározott módon való modifikációja. Így azonban ezek az értelmezők a következő problémába ütköznek: vagy búcsút kell mondaniuk azon elképzelésüknek, mely szerint egy észlelési aktus noémája „az észlelt tárgy, mint olyan”, vagy kénytelenek elismerni, hogy egy aktus noémája nem azonos annak tárgyával.

Remélem sikerült elébe vágnom a tradicionalista kifogásoknak azzal, hogy Husserlt idézve kimutattam, „minden tárgyi értelem és minden teljes noéma egy és ugyanazon faj alá tartozik” (*Ideen I*, 296, 1.-3.). Azt mondhatjuk, minden

noéma egy értelemből, azaz egy meghatározott „tárgyi értelemből”, és egy tétikus komponensből áll -, amely tehát az értelem egy fajtája. Mint Husserl több helyen megjegyzi, például az *Ideen I* 90. §-ban, a noéma ezen további összetevőit egy tágabb értelemben „*Sinn*”-nek (*Ideen I*, 206, 31.-36.) nevezhetjük. Ehhez hasonlóan a 88. §-ban így ír a noémáról: „a noematikus korrelátumot (egy nagyon tág értelemben) nevezhetjük '*Sinn*'-nek” (*Ideen I*, 203, 18.-19.). Megjegyzendő még, hogy a fentebb idézett 89.§-ban a noéma szó kizárólag a címben szerepel, míg a '*Sinn*'-t folyamatosan használja az egész paragrafusban.

8. tézis: A noéma absztrakt létező

Végül itt a nyolcadik tézisem, mely szerint a noémák absztrakt létezők. Ez világosan következik az első tézisemből. Bizonyítékként álljon itt a már idézett passzus a 89. §-ból: „A noéma nem éghet el, nincsenek kémiai értelemben vett összetevői, nem erők együttese, és nincsenek reális tulajdonságai” (*Ideen I*, 205, 22.-29.). Ellenem vetették, hogy nem fejtem ki, mit értek pontosan az „absztrakt” kifejezés alatt. Az idézett szöveghely megnevezi az absztrakt tárgyak egy általános sajátosságát: ezek nem kémiai vagy fizikai folyamatok eredményei. A másik általam idézett passzus még további sajátosságokat is megad ezzel kapcsolatban: a noéma sem térbeli, sem időbeli kiterjedéssel nem rendelkezik. Husserl ezt írja a „*Noema und Sinn*” című kéziratban:

Az értelem nem reális; egy időbeli intervallumhoz azon aktuson keresztül viszonyul, melyben felmerül, de ő maga nem rendelkezik realitással (*Dasein*), illetőleg nem fűzi sajátos kapcsolat sem az időhöz, sem a tartamhoz. (*NuS*, 114.)

A husserli noémát peirce-i felfogásban értelmeztem, azaz úgy, mint ami különböző individuális aktusokban mutatkozik meg. Ezen aktusokat olyan determinációs sémák jellemzik, melyek általános struktúrája a noéma. Husserl noémái a geometriai alakzatokhoz hasonlóan időtlenek, s így az elképzelés

platonikusnak mondható. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a noéma a jelenbeli aktusokat megelőzően, vagy azokat követően létezéssel bírna. Az absztrakt entitásokra alkalmazhatatlanok a temporális predikátumok. Ha pedig meggondoljuk, hogy az „időtlen” és az „örök” kifejezések mennyire nem azonos jelentésűek, a platonizmus máris elfogadhatóbbnak tűnik.

Módos Ádám fordítása